

۲۱.۳۵۴۳

نوبت ۶
۴۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نقش

امر به معروف و نهی از منکر

در تعالی فرهنگی

نفیسه کریمی

www.ketab.ir

کریمی، نفیسه، ۱۳۶۶ -
نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگی / نویسنده نفیسه کریمی
تهیه و تنظیم: معاونت پژوهش، اداره کل پژوهش‌های عمومی.
قم: حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواران، مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۹.
۲۲۴ ص. ۴-۱۹۲-۳۷۸-۶۰۰-۹۷۸

فیبا مسلسل: ۱۳۰۶

امر به معروف و نهی از منکر

Enjoining what is good and prohibiting what is evil*

امر به معروف و نهی از منکر - احادیث

Hadiths - Enjoining what is good and prohibiting what is evil*

امر به معروف و نهی از منکر - جنبه‌های قرآنی

Qur'anic teaching - Enjoining what is good and prohibiting what is evil*

حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواران، مرکز نشر هاجر

Hozeh Elmīyeh Qom, Center management Hozeh Elmīyeh sisters, Centre Publications hajar

۵۳۸۱۲۱۷ ۲۹۷/۳۷۵ BP۲۳۷۴/ک۴ ن ۱۳۹۹

نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگی

نویسنده: نفیسه کریمی

مرکز نشر هاجر - ناشر تخصصی زن و خانواده

تهیه و تنظیم: معاونت پژوهش / اداره کل پژوهش‌های عمومی

تعداد صفحه و قطع: ۲۲۴ صفحه رقعی، نوبت چاپ: اول / بهار ۱۳۹۹

شمارگان: ۳۰۰ نسخه، قیمت: ۳۲۰/۰۰۰ ریال

چاپخانه: باقری، شابک: ۴-۱۹۲-۳۷۸-۶۰۰-۹۷۸

نشانی: قم - بلوار معلم - مجتمع ناشران - واحد ۱۱۴

تلفن: ۳۱۰۱۵-۰۲۵ پیامک: ۱۰۰۰۳۱۰۱۵

hajarpub.ir info@hajarpub.ir

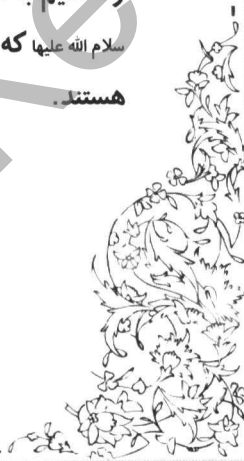

سپاس و ستایش خدای را که آثار قدرت او بر
چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل
شبِ تار، درخشان. آفریدگاری که خویشتن را به ما
شناساند و درهای علم را به ما گشود و عمری و
فرصتی عطا فرمود تا به وسیله آن، بنده ضعیف
خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

خداوند ایه ما توفیق تلاش در شکست، صبر در
نومیدی، رفتن بی همراه، جهاد بی سلاح، کار
بی پاداش، فداکاری در سکوت، دین بی دنیا، عظمت
بی نام، خدمت بی نان، ایمان بی ریا، خوبی بی نمود،
مناعت بی غرور، عشق بی هوس، تنهایی در انبوه
جمعیت و دوست داشتن بی آنکه دوستت بدارند، را
عنایت فرما.

پیشگاه قطب عالم امکان حضرت بقیة الله
الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف که ان شاء الله چشم
ما به ظهورش روشن گردد.

و تقدیم به محور آفرینش حضرت زهراى مرضیه
سلام الله علیها که الگو و اسوه تمامی زنان عالم بشریت
هستند.

WWW.KOOLAB.IR

فهرست مطالب

۹ سخن ناشر
۱۱ برآستان قرآن
۱۵ مقدمه
۱۹ مفاهیم
۲۵ فصل ۱: نقش امر به معروف و نهی از منکر و فرهنگ در قرآن و روایات
۲۶ نوشتار اول: جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در قرآن و روایات
۲۶ الف) اهمیت امر به معروف و نهی از منکر
۳۱ ب) مراحل امر به معروف و نهی از منکر
۳۵ ج) شرایط امر به معروف و نهی از منکر
۳۷ نوشتار دوم: فرهنگ در قرآن
۳۷ الف) ویژگی‌های فرهنگ
۴۱ ب) منبع تعالیم فرهنگ اسلامی
۴۳ ج) تمایزهای فرهنگ اسلامی
۴۷ د) جایگاه فرهنگ در قرآن و روایات
۴۹ هـ) شاخصه‌های قرآنی توسعه فرهنگی
۵۳ و) توسعه فرهنگی و آموزه‌های قرآنی

فصل ۲: نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ خانواده ۵۹

نوشتار اول: اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده ۶۱

الف) قداست نهاد خانواده ۶۴

ب) مهم ترین آسیب های خانواده ۶۶

ج) نقش باورها و اندیشه ها در سبک زندگی خانوادگی ۷۱

نوشتار دوم: آسیب ها و راهکارهای امر به معروف و نهی از منکر در نهاد خانواده ۷۴

الف) آسیب های امر به معروف و نهی از منکر در نهاد خانواده ۷۴

ب) راهکار امر به معروف و نهی از منکر در خانواده ۷۶

فصل ۳: نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ تعلیم و تربیت ۸۳

نوشتار اول: خانواده و آموزش و پرورش و دانشگاه ۸۶

الف) خانواده ۸۶

ب) آموزش و پرورش و دانشگاه ۸۷

ج) رسالت معلمان و مربیان ۸۸

د) آسیب شناسی تربیت دینی در مدارس ۹۱

هـ) راهکارهای تربیت دینی در مدارس ۹۶

نوشتار دوم: رسانه های جمعی ۹۷

الف) تعریف رسانه های جمعی ۹۷

ب) نقش و وظایف سازمان رسانه ای به مثابه امر به معروف و نهی از منکر ۹۸

ج) آسیب شناسی و ارائه راهکار تعلیم و تربیت در رسانه های جمعی ۱۰۳

نوشتار سوم: حوزه های علمیه ۱۱۰

الف) نقش و وظیفه عالمان در جامعه ۱۱۱

ب) آسیب شناسی تعلیم و تربیت توسط مبلغان ۱۱۷

ج) ارائه راهکار مناسب تبلیغ ۱۲۰

- فصل ۴: نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ اجتماع ۱۲۵
- نوشتار اول: امر به معروف و نهی از منکر در نظام اجتماعی ۱۲۷
- الف) جایگاه نظارت اجتماعی ۱۲۹
- ب) نظارت از نظر لغت ۱۳۱
- ج) نظارت اجتماعی در اصطلاح ۱۳۱
- د) شیوه‌های کنترل اجتماعی ۱۳۲
- ه) تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در امنیت اجتماعی ۱۳۳
- و) پیامدهای امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ اجتماع ۱۳۶
- ز) پیامدهای عدم اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه ۱۴۲
- نوشتار دوم: آسیب‌شناسی و راهکارهای امر به معروف و نهی از منکر در اجتماع ۱۴۶
- الف) آسیب‌شناسی امر به معروف و نهی از منکر در اجتماع ۱۴۶
- ب) راهکارهای مناسب برای اثربخشی امر به معروف و نهی از منکر در ۱۴۹
- فصل ۵: نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ سیاسی ۱۵۵
- نوشتار اول: تعریف فرهنگ سیاسی ۱۵۷
- الف) تناسب امر به معروف و نهی از منکر با سیاست ۱۵۸
- ب) نظارت بیرونی و عمومی ۱۵۹
- نوشتار دوم: سازوکارهای نظارت ۱۶۲
- نوشتار سوم: آثار سیاسی نظارت عمومی ۱۷۱
- الف) ابعاد آثار سیاسی ۱۷۲
- ب) آسیب‌شناسی نظارت عمومی ۱۷۳

- فصل ۶: نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ اقتصاد ۱۸۱
- نوشتار اول: تعریف اقتصاد ۱۸۳
- الف) تعریف علم اقتصاد ۱۸۳
- ب) اقتصاد در اسلام ۱۸۴
- ج) جایگاه مال در قرآن ۱۸۵
- د) راه‌های مبارزه با فقر اقتصادی ۱۸۶
- ه) عدالت و سلامت اقتصادی ۱۹۱
- نوشتار دوم: آسیب‌شناسی اقتصاد در جامعه دینی ۱۹۳
- الف) تعریف فساد اقتصادی ۱۹۳
- ب) مصادیق فساد اقتصادی ۱۹۴
- ج) راهکارهای تعالی فرهنگ اقتصادی در جامعه ۲۰۱
- د) مفهوم اقتصاد مقاومتی ۲۰۲
- ه) محورها و الزامات اقتصاد مقاومتی ۲۰۳
- جمع‌بندی ۲۰۷
- کتاب‌نامه ۲۰۹

سخن ناشر

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾

(نساء، ۸۲)

«چرا در معانی قرآن تدبر نمی‌کنند؟ در حالی که اگر این قرآن، از طرف غیر خدا بود قطعاً اختلاف‌های بسیاری در قرآن می‌یافتند.»
فرمان تدبّر در قرآن برای همه‌ی زمان‌ها و مکان‌ها جاری است. باید بر بی‌کراستگی و دریای عمیق آن غور کرد و گویهرهای درخشان آن را فرادید مخاطبان قرار داد.

نشرها جرافتخار دارد در راستای نهادینه‌سازی فرهنگ قرآنی پیشگام بوده و این بار نیز در صدد عطف‌افشانی معارف قرآنی، به فضای جامعه اسلامی می‌باشد.

این انتشارات، پیام امام راحل را چراغ راه خود ساخته است. آنجا که حضرت امام از اینکه تمام عمر خود را در راه قرآن صرف نکرده، تأسف می‌خورد و به حوزه‌ها و دانشگاه‌ها سفارش می‌کند که قرآن و ابعاد گوناگون آن را در همه‌ی رشته‌ها، مقصد اعلیٰ قرار دهند تا مبادا در آخر عمر برایم جوانی تأسف بخورند. (صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۰)

در راستای تحقق این مهم، ناشر با مدیریت راهبردی و آراسته‌سازی آثار خواهران قرآن پژوه، سعی دارد تا این نگاه‌ها را به سامان رسانیده و به تدریج تحفه‌ی قرآن جویان نماید. بی‌تردید در این راه، توشه‌ای ثمین‌تراز توفیق الهی، توجه اهل بیت و دعای خیر همراهان، راهگشای امور نخواهد بود.

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

مرکز نشر هاجر

برآستان قرآن

قرآن، آبخاری نورانی از بلندای آسمان بر زمین است. قرآن، نسیم کوی جانان و شمیم عطر رحمان است. قرآن روشن‌گراه سعادت و خورشیدی همواره فروزان است.

امیرالمؤمنین علی علیه السلام در بخشی از خطبه ۱۸ نهج البلاغه در پنج جمله‌ی کوتاه و پرمعنا، حقایق ارزنده‌ای را درباره‌ی قرآن بیان کرده و می‌فرماید: «وَإِنَّ الْقُرْآنَ ظَاهِرُهُ أُنِيقٌ؛ قرآن ظاهرش بسیار زیباست» و این از فصاحت و بلاغت قرآن حکایت دارد. الفاظ قرآن کریم بسیار موزون، تعبیراتش بسیار حساب شده، آهنگین و بی ملال است. دریایی است بی کران و هر وارد شونده‌ای بر آن، از مقصد دور نمی‌ماند.

ایشان در توصیف دوم می‌فرماید: «وَبَاطِنُهُ عَمِيقٌ؛ و باطنش عمیق و ناپیدا است.»

در واقع پرداختن به زیبایی‌های ظاهر، انسان را از عمق معنا دور می‌سازد، همان‌گونه که پرداختن به معنای عمیق و به تعبیر دیگر ادای حق معنا، آدمی را در انتخاب الفاظ زیبا در تنگنا قرار می‌دهد. نهایت قدرت لازم است که میان آن دو جمع و حق معنا را در قالب زیباترین الفاظ ارائه کند.

البته این حقیقت در قرآن مجید به روشنی هویدا است. الفاظش فوق العاده زیبا، آراسته و روح پرور، جذّاب و دلپذیر و باطنش بسیار عمیق و پرمحتواست.

ژرفای قرآن آن گونه است که هر چه در آن غور کنند، به منتها و گوهرهای ناب آن دست نمی یابند؛ زیرا کلام وحی، صادر از ذات بی انتهاست.

حضرت علی علیه السلام در توصیف سوم و چهارم می فرماید: «لَا تَقْنِي عَجَابِيَهُ، وَلَا تَقْنِي غَرَائِبَهُ؛ نکته های شگفت آور قرآن هرگز فانی نمی شود و اسرار نهفته آن هرگز پایان نمی پذیرد.» معنای جمله ی اول (لَا تَقْنِي عَجَابِيَهُ) اشاره به جاودانگی و ابدی بودن شگفتی ها و زیبایی های قرآن دارد که هیچ گاه گرد و غبار کهنگی بر آن نمی نشیند. جمله ی دوم هم به اسرار نهفته در قرآن اشاره می کند که با گذشت زمان، هر روز اسرار تازه ای از آن آشکار می شود. کشفی بعد کشف، بطنی بعد بطن و لایه ای فوق لایه ...

ایشان در پنجمین و آخرین توصیف می فرماید: «لَا تُكشِفُ الظُّلْمَاتُ إِلَّا بِه؛ تاریکی ها جز در پرتو نور قرآن برطرف نخواهد شد.»

نه تنها ظلمت جهل، تاریکی، کفر، بی ایمانی و بی تقوایی، بلکه تاریکی ها در صحنه های زندگی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی نیز بدون تعلیمات قرآن از میان نخواهد رفت.

دنیای امروز از نظر صنایع و فن آوری های نوین پیشرفت های فوق العاده ای داشته است. با وجود این، انواع ظلمت ها بر جوامع بشری سایه افکننده و جنگ ها و خونریزی ها، ظلم و بی عدالتی ها، فقر و بدبختی ها و از همه مهم تر ناآرامی های درونی، بیشتر انسان ها و نقاط دنیا را فراگرفته است.

بی شک، وقوع این پیشامدها نتي جه ی مستقیم ضعف ایمان، تقوا، فقر اخلاقی و معنوی است که بهترین راه درمان آن پناه بردن به قرآن مجید است:

﴿وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

در بازنمایی این مسیر نورانی، قرآن پژوهان خواهر حوزه‌های علمیه، دست امید به دامن قرآن زده‌اند تا راه گمراهی و تیرگی را با چراغ هدایت قرآن فروزان سازند. آنان کوشیده‌اند تا نمی‌ازیم بیکران آموزه‌های وحیانی را فراراه قرآن جویان قرار دهند.

تلاش آنان براین بوده که موضوع‌های کاربردی و نوپدید را در عرصه‌ی قرآنی، واکاوی و بازخوانی کنند و حاصل پژوهانه‌ی خود را به منظور عطف توجه به قرآن برای درمان دردها، تقدیم ره‌پویان قرآن نمایند.

معاونت پژوهش

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران

WWW.KEHANEH.COM

مقدمه

اسلام به عنوان یک مکتب جامع و کامل، شامل اصول و احکام و تعالیم تعالی بخش در همه ابعاد زندگی انسان اعم از فردی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تربیتی است؛ و از آنجا که در اسلام هم به اصلاح فرد و هم به اصلاح جامعه توجه شده است، پس در جامعه اسلامی باید زمینه برای رشد و تعالی افراد جامعه فراهم و با انحرافات، منکرات و مفسدات اخلاقی برخورد شود.

در دین اسلام، انسان موجودی بی هدف و بی آغاز و انجام نیست، و هدف نهایی خلقت انسان رسیدن به مقام قرب و عبودیت الهی است و برای رسیدن به این هدف، باید مسیر رشد و تعالی و بالندگی انسان هموار باشد و انسان در این مسیر سعی و تلاش کند، بنابراین نیازمند راه و راهنما و برنامه است.

در مکتب اسلام، همه آنچه مورد نیاز زندگی بشر و سعادت و کمال او بوده است بیان گردیده است.

اسلام دینی اجتماعی است، که احکام و مقررات خود را برای تعالی اجتماع مشخص نموده، و به جامعه شخصیت مستقل داده، و مردم را به سوی سعادت و حیات پاکیزه اجتماعی دعوت کرده است. در این راستا اصل امر به معروف و نهی از منکر به عنوان علت بقا و ضمانت اجرای احکام

اجتماعی اسلامی به شمار می‌روند. این اصل از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ به گونه‌ای که اگر دین را دارای اصول اعتقادی و عملی بدانیم، مهم‌ترین اصل اعتقادی آن «توحید» و مهم‌ترین اصل عملی آن «امر به معروف و نهی از منکر» است.

یکی از بهترین جلوه‌های ارتقای اخلاق اجتماعی و ایجاد امنیت اجتماعی پایدار در دین اسلام، مسئله «امر به معروف و نهی از منکر» می‌باشد.

چرا که این مسئله شامل همه احکام و مسائل شرعی می‌شود، از مسائل فرعی و فردی گرفته تا مسائل کلی و اجتماعی، علاوه بر آن این حکم در همه زمان‌ها و مکان‌ها و نسبت به همه افراد قابل اجراست و وظیفه همه مسلمانان است، اما آنچه مهم می‌باشد و باید به آن توجه ویژه‌ای شود، شیوه‌های اجرای امر به معروف و نهی از منکر و تأثیری که در ارتقاء و تعالی فرهنگ اجتماعی و به تبع آن در ایجاد امنیت پایدار اجتماعی دارد.

امر به معروف و نهی از منکر از مهم‌ترین آموزه‌های دینی است، که بی‌توجهی به آن بردیگرگزاره‌های دینی تأثیر مستقیم دارد، و سبب فسق و فجور، از بین رفتن امنیت و پلیدی‌های اجتماعی، از بین رفتن توان و سرمایه انسانی و موجب سقوط و شکست یک ملت می‌گردد.

در واقع این فریضه مهم می‌تواند ضامن حفظ ارزش‌ها و زدودن ضدا ارزش‌ها باشد. جامعه نیازمند اصولی می‌باشد، که حیات و تعالی فرهنگ اجتماع وابسته به آن است. امروزه در جامعه اسلامی انواع معاصی و منکرات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و تربیتی وجود دارد، که احیای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه باعث ایجاد کمال و ارتقای اجتماعی فرهنگ می‌گردد. امر به معروف و نهی از منکر صرف نظر از یک واجب شرعی که

برای افراد وضع شده، دارای بعد فرهنگی و اجتماعی است. در واقع افراد با به جا آوردن این وظیفه هم در یک امر اجتماعی مشارکت کرده، وهم در جهت مصون کردن جامعه از فساد و انحراف گام برمی دارند.

در واقع امر به معروف و نهی از منکر موجب اتحاد در جامعه، برپایی و اقامه شعائر اجتماعی، اصلاح جامعه و نوعی نظارت بر قدرت تلقی می گردد، که نتیجه آن ارتقاء و تعالی فرهنگ اجتماع می شود، و در پرتو آن عامل عظمت در جامعه ایجاد و تقویت می شود، و جامعه پایدار و پابرجا مانده ارزش های بشری در آن زنده و ضد ارزش ها نابود می گردد، و عظمت و سربلندی امت اسلام تضمین می شود، و در صورتی که به عکس گردد، ارزش ها نابود و جامعه دچار اضمحلال و سقوط می گردد.

در زمینه امر به معروف و نهی از منکر، کتاب ها و پایان نامه های زیادی کار شده است، اما پایان نامه یا کتابی که به نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ جامعه پردازد دیده نشد.

این نوشتار می خواهد به نقش امر به معروف و نهی از منکر در تعالی فرهنگ اجتماع از دیدگاه آیات و روایات در بخش های مختلف جامعه مانند خانواده، تعلیم و تربیت، اقتصاد، سیاست و اجتماع پردازد، و آسیب بخش های مختلف را در این زمینه شناخته و در مورد هر کدام از آنها راهکار مناسب ارائه دهد.

لازم است از وجود مقدس آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم، موهایشان سپید شد تا ما رو سپید شویم و عاشقانه سوختند تا گرما بخش وجود ما و روشنگر را همان باشند...

پدرم، مادرم و استادانم سرکار خانم دکتر طاهره محسنی و حجت الاسلام
والمسلمین جناب آقای محمد تقدیری سپاس و تشکر داشته باشم.
همچنین سپاس ویژه از همسرم دارم.
که سایه مهربانیش سایه سار زندگیم است و در تمام طول تحصیل همراه و
همگام من بوده است.

نفیسه کریمی

www.ketab.ir

الف) معروف و منکر

در مفردات راغب آمده است: «المعروف اسمٌ لكلِّ فعلٍ يُعرفُ بالعقلِ أو الشرعِ حسنُهُ وَ الْمُنْكَرُ مَا يُنْكَرُ بِهِمَا؛ معروف، نام هر کار نیکی را گویند که به وسیله عقل و شرع، حسن و نیکی آن روشن شده باشد.» یعنی آن کار که نیکی اش برای مردم مشخص شده و آن را پسندیده اند منکر عبارت از فعلی می باشد که عقول صحیح یا شرع به زشتی یا قبح آن حکم کند.^۱ بنابراین منکر هر کار زشتی را گویند که عرف جامعه از آن ناراضی باشد و آن را قبول نکنند.

ابن منظور در تعریف این دو واژه می گوید: «المَعْرُوفُ، مَا حَسَنُ مِنَ الْأَفْعَالِ، وَكُلُّ مَا تَعْرِفُهُ النَّفْسُ مِنَ الْخَيْرِ وَتَنْظِمُنْ إِلَيْهِ؛^۲ معروف هر کار نیکی و هر چیزی که نفس می شناسد و به آن اطمینان دارد. وَ الْمُنْكَرُ كُلُّ مَا قَبِحَهُ الشَّرْعُ وَ حَرَمَهُ وَ كَرِهَهُ؛ منکر هر آنچه شرعاً قبیح است و حرام و کراهت دارد.»^۳

۱. حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، مترجم: غلامرضا خسروی حسینی، ج ۲، چاپ چهارم، تهران: المکتبه المرتضویه الاحیاء آثار الجعفریه، ۱۳۸۳، ص ۳۳۴.

۲. محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ج ۳، چاپ سوم، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ هـ.ق، ص ۲۳۹.

۳. همان، ص ۲۳۳.

با مراجعه به کتاب‌های فقهی چنین استنباط می‌شود که برای تعریف اصطلاحی این دو واژه تعریفی مشابه همان تعریف لغوی آورده‌اند. علامه حلی می‌فرماید: «المَعْرُوفُ هُوَ كُلُّ فِعْلٍ حَسَنٍ اِخْتَصَّ بِوَصْفِ زَائِدٍ عَلَي حَسَنِهِ اِذَا عَرَفَ فَاعِلُهُ ذَلِكَ اَوْ دَلَّ عَلَيْهِ وَ الْمُنْكَرُ كُلُّ فِعْلٍ قَبِيحٍ عَرَفَ فَاعِلُهُ قُبْحِهِ اَوْ دَلَّ عَلَيْهِ؛ معروف، هر فعلی نیکویی که دارای وصف زیادی حسن است هنگامی که فاعل خودش حسن بودن را بشناسد یا کسی او را راهنمایی کند و منکر، هر فعل قبیحی که فاعل او را بشناسد یا کسی به آن راهنمایی کند...»^۱ آیت‌الله العظمی نوری همدانی می‌فرماید: «معروف یعنی کار نیکی که عقل خوبی آن را درک می‌کند و یا شرع مقدس ما را به خوب بودن آن راهنمایی کرده است و منکر یعنی کاربرد و ناپسندی که عقل بد بودن آن را درک می‌کند و یا شارع مقدس ما را از ناپسند بودن آن آگاه می‌سازد.»^۲

ب) فرهنگ

فرهنگ فارسی معین واژه «فرهنگ» را مرکب از دو جزء «فر» و «هنگ» به معنای ادب، تربیت، دانش، علم، معرفت و آداب و رسوم تعریف کرده است.^۳ در تعریف فرهنگ آمده است: «فرهنگ هم به مفهوم دانش، علم، معرفت، تعلیم و تربیت، آثار علمی و ادبی یک قوم یا ملت است و هم آن را مجموعه آداب و رسوم، عقاید، افکار، ارزش‌ها و هنجارهای یک ملت تعریف

۱. جمال‌الدین ابومنصور حسن بن یوسف حلی، تحریر الاحکام علی مذهب الامامیه، ج ۱، چاپ سوم، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۲، ص ۲۶۰.
 ۲. حسین نوری همدانی، توضیح المسائل، چاپ دهم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳، ص ۵۶۱.
 ۳. محمد معین، فرهنگ معین، ج ۳، چاپ چهارم، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۳، ص ۵۶۰.

کرده‌اند، همان‌گونه که آن را مجموعه عناصر ذهنی و عینی جاری در سازمان‌های اجتماعی و قابل انتقال از نسلی به نسل دیگر دانسته‌اند.^۱

ج) اجتماع

در فرهنگ فارسی معین در مورد تعریف اجتماع گفته شده: «اجتماع یعنی: همگانی، عمومی، منسوب به اجتماع، کسی که آداب معاشرت می‌داند.»^۲

در تعریف لغوی اجتماع آمده است: واژه «Community» به معنای اجتماع اندیشه لاتین «Communis» (مشارکت عامه) گرفته شده است. در زبان فارسی اصطلاح اجتماع از زبان عربی اخذ شده و به معنای جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی باشد با شرایط مساوی به کار رفته است.^۳

از منظر جامعه‌شناسی: «اجتماع به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که دارای پیوندهای قوی و با دوامی هستند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترک دارند. همچنین اعضای آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکتی منظم دارند. افراد این گروه هویت‌یابی قوی با گروه دارند.»^۴

۱. بدیع برتران، فرهنگ و سیاست، مترجم: احمد نقیب، چاپ سوم، تهران: دادگستر، ۱۳۷۶، ص ۲۲.

۲. محمد معین، فرهنگ معین، ج ۲، ص ۲۲۰.

۳. محمد آراسته‌خو، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی - اجتماعی، چاپ دوم، تهران: گستره، ۱۳۷۰، ص ۷۴.

۴. محمود شارع‌پور، جامعه‌شناسی شهری، تهران: سمت، ۱۳۸۹، ص ۱۱.

(د) تعلیم و تربیت

راغب می‌گوید: تعلیم از ریشه علم: «تَنْبِيهُ النَّفْسِ لِتَصَوُّرِ الْمَعَانِي: آگاهی دادن و تنبیه یا هشدار به نفس آدمی است برای تصور معانی.»^۱

«الرَّبُّ فِي الْأَصْلِ: التَّرْبِيَةُ وَهُوَ إِنْشَاءُ الشَّيْءِ حَالًا فَحَالًا إِلَى حَدِّ التَّمَامِ؛ در اصل به معنی تربیت و پرورش است؛ یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالتی دیگر در چیزی تا به حد نهایی و تمام و کمال آن برسد.»^۲

در مورد معنای اصطلاحی تعلیم و تربیت گفته‌اند: «تعلیم و تربیت فراهم کردن زمینه‌هایی است برای اینکه استعدادها و نیروهای موجود یک شیء رشد کند تا بتواند از این نیروها برای رسیدن به کمال خویش بهره‌مند شود.»^۳

همچنین گفته‌اند: «تعلیم و تربیت عبارت است از: فرآیند اثرگذاری و اثرپذیری که میان مربی و متربی به منظور ایجاد صفتی یا تغییر و اصلاح در شخصیت متربی برقرار می‌شود.»^۴

(ه) قرآن

ابن منظور می‌گوید: «واژه قرآن» مصدر است؛ مانند رجحان، کفران، فرقان، نقصان و...^۵

۱. حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۵۸۰.

۲. همان، ج ۲، ص ۳۳۶.

۳. گروه نویسندگان، تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر، چاپ دوم، قم: مؤسسه امام خمینی، ۱۳۸۸، ص ۲۸.

۴. همان، ص ۱۷.

۵. محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ج ۳، ص ۳۴۳.

راغب در معنای لغوی قرآن آورده است: جمع و گردآوری^۱ و عده‌ای دیگر قرآن را به «خواندن» معنا کرده‌اند.^۲

قرآن در اصطلاح عبارت است از: «کلام الهی که خداوند آن را به تدریج بر حضرت محمد - خاتم پیامبران - به زبان عربی و لهجه قریش نازل کرده است... به آیه‌ای از آن قرآن گفته شود، حتی بخشی از یک آیه نیز قرآن است.»^۳

(و) تعالی

واژه تعالی: «صیغه ماضی معلوم از باب تفاعل به معنای بلند شدن و برتر شدن است.»^۴

در تعریف اصطلاحی تعالی گفته‌اند: «تعالی وضعیت یا کیفیتی برای صعود و بالا رفتن است که به طور خاص در کسب و کار و سازمان به کار می‌رود. هنگامی که قرار است به ارزش مهمی دست یابیم یا هدفی را دنبال کنیم، آن را با استفاده از واژه تعالی بیان می‌کنیم.»^۵

۱. حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۲، ص ۱۱۰.
۲. مرکز ثقافه و المعارف القرآنیه، علوم القرآن عند المفسرین، ج ۱، چاپ سوم، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۷ ه.ق، ص ۲۲.
۳. مرتضی عسکری، القرآن الکریم و روایات المدرستین، ج ۱، چاپ دوم، تهران: مجمع العلمی الاسلامی، ۱۴۱۶ ه.ق، ص ۲۶۱.
۴. فؤاد افراهم بستانی، فرهنگ المعجم الوسیط، مترجم: محمد بندر ریگی، ج ۱، چاپ دوازدهم، تهران: اسلامی، ۱۳۸۵، ص ۱۱۷۹.
۵. محمد ازگلی، «درآمدی بر گونه‌شناسی و تعریف منابع انسانی در برخی مکتب‌های بشری»، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه امام حسین، ۱۳۹۱، شماره ۲.